

سازمان ملی پرورش استعداد های درخشان
مرکز آموزش متوسطه علامه حلی ۳ تهران (دوره اول)

خلاصه دروس اجتماعی و جغرافیای پایه هفتم

فصل اول: حقوق و مسئولیت‌های ما

درس اول: من حق دارم

تمام انسان‌ها مخلوق خداوند هستند. خداوند درباره‌ی مقام انسان در قرآن فرموده است:

«ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آن‌ها را بر بسیاری مخلوقات دیگر برتری بخشیدیم.»

سوره اسراء آیه‌ی ۷۰

خداوند با آفرینش انسان حقوقی به او عطا کرده است. به این حقوق، حقوق طبیعی می‌گویند. حقوق طبیعی حقوقی

هستند که تنها به خاطر انسان بودن به افراد اعطا می‌شود.

هیچ کس نمی‌تواند تنها زندگی کند. افراد برای رفع نیازهای مادی و معنوی^۱ خود از دیگران کمک می‌گیرند. همچنین هر فردی تبعه یک کشور است. تبعه^۲ یک کشور بودن باعث می‌شود افراد طبق مقررات آن کشور از حقوقی برخوردار شوند.

- مهم‌ترین حق هر فرد، حق حیات است.
- افراد حق دارند آزاد باشند زیرا خداوند آن‌ها را آزاد آفریده است.
- هر فرد حق دارد نام و نام خانوادگی و شناسنامه داشته باشد.
- فرزندان حق دارند از محبت و توجه پدر و مادر برخوردار باشند.
- همه حق دارند باسواد شوند و تحصیل کنند و استعدادهای خود را شکوفا کنند.
- همه افراد حق دارند غذا، لباس و مسکن مناسب داشته باشند.
- هیچ کس حق ندارد دیگری را مسخره کند یا به او صدمه بزند.
- هر دانش‌آموزی حق دارد در مدرسه به او به اندازه‌ی سایر دانش‌آموزان توجه کنند و مسئولان یا معلمان مدرسه در این باره تبعیضی^۳ بین او و دیگران قائل نشوند.
- هر دانش‌آموزی حق دارد نظرش را درباره‌ی مشکلات درسی یا روش‌های آموزش در مدرسه، مؤدبانه و محترمانه بیان کند.
- هیچ کس نباید در مدرسه مورد تمسخر یا تنبیه بدنی قرار گیرد.
- هر فرد حق دارد در محیطی سالم، تمیز و پاک زندگی کند.
- هر فرد حق دارد از خدمات مناسب پزشکی و بهداشتی استفاده کند.
- همه حق دارند در کوچه و خیابان امنیت داشته باشند.

^۱ به نیازهایی مانند خوراک و پوشاک نیازهای مادی و به نیازهایی مانند خداپرستی، محبت، احترام و کمال نیازهای معنوی می‌گویند.

^۲ تبعه یک کشور بودن یعنی تعلق داشتن به آن و رعایت قوانین و مقررات آن. برای مثال ما تبعه ایران هستیم.

^۳ رفتار نابرابر با افرادی که حقوق یکسانی دارند.

درس دوم: من مسئول هستم

همانطور که ما حقوقی داریم، دیگران هم حقوقی دارند. به عبارت دیگر ما در روابطی که با دیگران برقرار می‌کنیم دارای «حقوق متقابل» هستیم.

همراه با هر حق، مسئولیت‌ها و تکالیفی وجود دارد پس همانطور که ما حقوقی داریم، مسئولی هم هستیم. به برخی از مسئولیت‌های ما در زیر اشاره می‌شود.

- ما نزد خداوند مسئول هستیم: خداوند نعمت‌های زیادی به ما عطا کرده است. وظیفه ما این است که خداوند را عبادت کنیم، شکرگزار نعمت‌هایش باشیم و از دستوراتش پیروی کنیم.

«این فضل پروردگار من است تا مرا آزمایش کند که آیا شکر می‌کنم یا کفر می‌ورزم؟»

سوره‌ی نمل آیه ۴۰

- ما نسبت به خودمان مسئول هستیم: یکی از مسئولیت‌های ما مراقبت از خود است. ما با خوردن غذای مناسب، پرهیز از غذاها یا مواد مضر، رعایت بهداشت و نظافت، خواب کافی و ورزش می‌توانیم از خود مراقبت کنیم. ما باید از بدن خود در برابر موقعیت‌های خطرناک از قبیل ترقه‌بازی، عبور از خیابان و جاده با بی‌احتیاطی و نظایر آن محافظت کنیم. ما باید تلاش کنیم استعدادهای خود را بشناسیم و آن‌ها را شکوفا کنیم. ما باید تلاش کنیم با زبانه‌های دروغ‌نویسیم یا غیبت نکنیم یا با دست و پیمان کار خطا یا گناه انجام ندهیم و مراقب اعمال و رفتار خود باشیم.
- ما نسبت به دیگران مسئول هستیم: ما باید در کارهای خانه با پدر و مادر همکاری کنیم، وظایف شخصی خود را بر دوش دیگران نگذاریم و از پدر و مادرمان اطاعت کنیم چون آن‌ها خوشبختی ما را می‌خواهند. ما باید از خواهر و برادرمان مراقبت کنیم و به آن‌ها کمک کنیم. ما باید به اعضای خانواده خود احترام بگذاریم.
- ما باید مقررات کلاس و مدرسه را رعایت کنیم و با معلمان و مسئولان مدرسه با احترام و ادب برخورد کنیم. ما باید به توصیه‌های معلم گوش کنیم، درس‌ها را خوب بیاموزیم و تکالیف را انجام دهیم. ما باید با همکلاسی‌ها مهربان باشیم. ما باید از اموال عمومی مدرسه محافظت کنیم.
- ما باید به شیوه‌ای رفتار کنیم که همسایگان آزاده نشوند. ما باید برای حفظ امنیت با اهالی محل و مسئولان همکاری کنیم. ما در برابر خون شهیدانی که برای انقلاب اسلامی و دفاع از میهن جان دادند مسئول هستیم. ما وظیفه داریم به همراه هموطنان خویش برای پیشرفت و آبادانی کشورمان تلاش کنیم و از وحدت و استقلال آن دفاع کنیم. ما علاوه بر کشورمان در برابر امت اسلامی نیز مسئول هستیم.
- ما نسبت به محیط زندگی خود و عالم آفرینش مسئول هستیم: آب و خاک و نور و هوا و گیاهان و جانوران جلوه‌های عظمت خلقت خداوند و نعمت‌هایی برای ما هستند. ما باید برای آباد کردن محیط زندگیمان تلاش کنیم. ما باید سعی کنیم بهداشت و پاکیزگی را در محیط زندگیمان حفظ کنیم، به محیط زیست آسیب نرسانیم و نظم طبیعت را برهم نزنیم.

فصل دوم: قانون، قانون

درس سوم: چرا ما به مقررات و قوانین نیاز داریم؟

همانطور که در فصل پیش گفته شد، ما انسان‌ها از ابتدای تولد حقوقی داریم. با این حال هیچ یک از ما در استفاده از حقوق خود آزادی مطلق نداریم؛ بلکه تا آن جا می‌توانیم حقوق خود را اعمال کنیم که مغایر^۱ قانون نباشد. برای مثال نمی‌توانیم در استفاده از حقوق خود قوانین الهی را نادیده بگیریم یا به دیگران خسارت وارد کنیم.

قوانین و مقررات به دو دلیل به وجود آمده‌اند:

۱- حفظ حقوق افراد

۲- برقراری نظم و امنیت

واضح است که برقراری نظم امنیت هم به نوعی حفظ حقوق افراد است.

درس چهارم: قانونگذاری

مقررات چند دسته‌اند:

۱- اوامر اخلاقی و مذهبی.

۲- توافقات، رسوم یا عادات گروه‌های اجتماعی.

۳- مصوبات نهادهای دارای صلاحیت مانند مجلس که قانون نامیده می‌شوند.

همه‌ی افراد در برابر قانون مساوی‌اند.

مهمترین قانون هر کشور قانون اساسی آن کشور است. قانون اساسی، مادر قوانین دیگر است و سایر قوانین در چارچوب آن تصویب می‌شوند. در قانون اساسی هر کشور مهم‌ترین حقوق ملت و همچنین روابط و وظایف حکومت و مردم، معین شده است. پس از پیروزی انقلاب، **مجلس خبرگان**^۲ برای نوشتن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تشکیل شد. در این مجلس، خبرگانی که از سوی مردم انتخاب شده بودند، بر اساس

^۱ سازگار نبودن با قانون

^۲ جمع خبره، به افرادی که شایستگی‌ها و مهارت‌های لازم برای انجام یک کار را داشته باشند خبره می‌گویند.

اهداف انقلاب قانون اساسی را نوشتند و تصویب کردند. سپس قانون اساسی در روزهای ۱۱ و ۱۲ آذرماه ۱۳۵۸ به همه‌پرسی^۱ گذاشته شد و مردم به آن رأی مثبت یا آری دادند. قانون اساسی ایران ۱۷۷ اصل دارد. قوه مقننه تهیه و تصویب قوانین عادی کشور در چارچوب قانون اساسی را برعهده دارد. این قوه از دو بخش تشکیل شده است:

- **مجلس شورای اسلامی:** نمایندگان مردم هستند که **قوانین عادی** را تهیه و تصویب می‌کنند. آن‌ها برای یک دوره چهارساله از سوی مردم مناطق مختلف کشور انتخاب می‌شوند. نمایندگان پس از انتخاب به **قرآن کریم** ادای سوگند^۲ می‌کنند و از بین خود فردی را به عنوان رییس مجلس انتخاب می‌کنند.
- نکته:** نمایندگان خود رییس مجلس را انتخاب می‌کنند. رییس مجلس توسط مردم انتخاب نمی‌شود.
- **شورای نگهبان:** این شورا مرکب از ۱۲ نفر است. شش نفر فقیه^۳ که از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران انتخاب می‌شوند و شش نفر حقوقدان که از طرف قوه قضائیه به مجلس معرفی می‌شوند. این حقوقدانان در صورت کسب آراء مورد نیاز در مجلس عضو شورای نگهبان خواهند شد.

شورای نگهبان دو وظیفه مهم دارد:

۱- این شورا همه‌ی قوانینی که مجلس تصویب می‌کند را با قانون اساسی و احکام دین اسلام تطبیق می‌دهد. اگر قوانین تصویب‌شده با **قانون اساسی** یا **احکام دین اسلام** مغایرت داشته باشد، آن‌ها را برای اصلاح به مجلس برمی‌گرداند.

۲- این شورا بر انتخاباتی که در کشور برگزار می‌شود نظارت دارد و پس از بررسی و تأیید صلاحیت نامزدهای انتخابات به آن‌ها اجازه انتخاب شدن می‌دهد.

نکته: این بدان معنی نیست که تنها نظارت شورای نگهبان بر انتخابات، تأیید صلاحیت نامزدهای انتخابات است؛ یکی از کارهایی که در راستای صیانت از آراء صورت می‌پذیرد، تأیید صلاحیت است و گرنه شورای نگهبان بر صحت و تطابق فرایند انتخابات با قانون اساسی هم نظارت دارد.

^۱ رفراندوم (همان همه‌پرسی است)، رأی‌گیری از همه مردم برای رد یا قبول یک موضوع پس از انتخابات مجلس همه‌پرسی نیست چون مردم نماینده انتخاب می‌کنند و مستقیماً به تصمیمی رأی نمی‌دهند.

^۲ رییس جمهور یا نمایندگان مجلس پیش از آغاز کار به قرآن کریم قسم یاد می‌کنند که وظایفی را که برعهده دارند به خوبی انجام دهند. به این کار ادای سوگند می‌گویند.

^۳ کسی که احکام دینی را از منابع اسلامی مانند قرآن و حدیث به دست می‌آورد.

فصل سوم: مقابله با حوادث

درس پنجم: همدلی و همیاری در حوادث

همه ما گاهی در اخبار می‌شنویم که در مکانی حادثه‌ای رخ داده است و باعث از بین رفتن یا مجروح شدن تعدادی شده‌است. مردم ایران نشان داده‌اند که در حوادث روحیه‌ی همدلی و همیاری خوبی دارند. همدلی یعنی این که خود را جای فردی بگذاریم که حادثه برایش اتفاق افتاده است و احساسات او را درک کنیم. همیاری یعنی این که پس از درک احساس فردی که حادثه برایش رخ داده است، به یاری او بشتابیم. خداوند همدلی و انسان‌دوستی را در سرشت ما قرار داده است.

«هر کس جان یک نفر را نجات دهد مانند این است که جان همه‌ی مردم را نجات داده است.»
سوره‌ی مائده، آیه ۳۲

امام رضا علیه‌السلام فرمودند:
«هر کس اندوهی را از مؤمنی برطرف کند، خداوند در روز قیامت اندوهش را برطرف خواهند کرد.»

امروزه همدلی و همیاری اشکال متفاوتی نیز پیدا کرده است و مؤسسه‌ای برای این امور پدید آمده‌اند برای مثال زمانی که در مکانی زلزله‌ای رخ می‌دهد مؤسسه‌ای از قبیل جمعیت هلال احمر، سازمان آتش‌نشانی، اورژانس، نیروی انتظامی و ... به یاری مردم می‌شتابند. (در گذشته، همدلی تنها به صورت فردی وجود داشت ولی امروزه علاوه بر آن موسسات اجتماعی برای کمک به آسیب‌دیدگان پدید آمده است.)

جمعیت هلال احمر: جمعیت هلال احمر یکی از مؤسسه‌ای است که در هنگام بلاهای طبیعی به یاری مردم می‌شتابد. امدادگران^۱ جمعیت هلال احمر در هنگام وقوع حوادث ۱- به افراد کمک‌های اولیه^۲ می‌رسانند. هلال احمر ۲- برای آسیب‌دیدگان سیل یا زلزله چادرهای اسکان موقت برپا می‌کند و ۳- کمک‌های مردمی از قبیل پوشاک، چادر و دارو را جمع‌آوری می‌کند و به آن‌ها می‌رساند.

در حالت عادی جمعیت هلال احمر ۱- برای برقراری صلح و دوستی و ۲- همچنین حفاظت از محیط زیست تلاش می‌کند.

جمعیت هلال احمر دارای بخشی با نام **جمعیت جوانان هلال احمر مخصوص دانش‌آموزان و دانشجویان** است.

نکته: در کشورهای مسلمان جمعیت هلال احمر و در دیگر کشورها همین سازمان با نام صلیب سرخ فعالیت می‌کند. جمعیت هلال احمر و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ جهانی^۳ اصول مشترکی را پذیرفته است:

^۱ امدادگر فردی است که برای کمک به افراد حادثه‌دیده آموزش دیده است.

^۲ کمک‌هایی که قبل از رساندن فرد حادثه‌دیده به مراکز درمانی جهت نجات او انجام می‌شود.

^۳ سازمان مستقلی که حدود ۱۵ سال پیش تشکیل شد و مرکز آن در شهر ژنو در سوئیس است.

- هر کس جان یک نفر را نجات دهد مانند این است که جان همه‌ی مردم را نجات داده است.
- جمعیت هلال احمر برای کمک‌رسانی به افراد حقوقی دریافت نمی‌کند.
- جمعیت هلال احمر در جنگ‌ها بی‌طرف است و در کمک‌رسانی به افراد به نژاد، ملیت، زبان و ... آن‌ها توجه نمی‌کند.
- جمعیت‌های هلال احمر کشورهای مختلف در هنگام بروز حوادث به یکدیگر کمک می‌کنند.

درس ششم: بیمه و مقابله با حوادث

بیمه یک قرارداد بین بیمه‌گر و بیمه‌شونده (بیمه‌گذار) است. مؤسسه بیمه‌گر، تعهد میکند در قبال دریافت حق بیمه^۱ از بیمه‌شونده، خسارت‌های ناشی از حوادث معینی را جبران کند. در کشور ما مؤسسات مختلفی برای بیمه به وجود آمده است که همگی زیر نظر **بیمه مرکزی** فعالیت می‌کنند.

بیمه انواع مختلفی دارد. برخی انواع بیمه اجباری و برخی اختیاری هستند. برخی انواع بیمه اجباری در زیر آمده است:

۱- همه‌ی دارندگان وسایل نقلیه موتوری باید سالانه خودرویی خود را برای حوادث جانی و مالی ناشی از تصادف بیمه کنند.

۲- همه کارفرمایان باید همه‌ی کارمندان و کارگران خود را در مقابل حوادث ناشی از کار بیمه کنند.

به مبلغی که به افراد نیازمند به عنوان کمک‌هزینه‌ی زندگی داده می‌شود، مستمری گفته می‌شود.

^۱تعلق داشتن به یک کشور.

^۲مبلغی که بیمه‌شونده به بیمه‌گر پرداخت می‌کند تا از مزایای بیمه برخوردار شود.

فصل چهارم: تولید، توزیع، مصرف

درس هفتم: تولید و توزیع

تولید محصول به منظور رفع نیازها و خواسته‌های^۱ انسان صورت می‌گیرد.

محصول تولیدی میتواند ۱- کالا^۲ یا ۲- خدمات (مانند خدمات پزشکی، آموزش، بیمه، حمل و نقل و ...) باشد.

برای تولید یک کالا به چندین عامل متفاوت نیاز است که می‌توان آن‌ها را به سه دسته تقسیم کرد:

- ۱- منابع طبیعی: آن چه در طبیعت وجود دارد مانند جنگل، نفت، آب، خاک، جانوران و ...
- ۲- سرمایه: انسان برای استفاده از منابع طبیعی به تجهیزات نیاز دارد. به این تجهیزات سرمایه گفته می‌شود.
← نکته: باید توجه داشته باشیم که طبق تعریف کتاب، سرمایه لزوماً «پول» نیست و برای مثال زمین یا ماشین‌آلات مورد نیاز برای تولید کالا نیز، سرمایه محسوب می‌شوند.
- ۳- نیروی انسانی: برای تولید هر محصول نیاز به افرادی است که دانش و مهارت کافی را داشته باشند. به این افراد نیروی انسانی می‌گویند.

هیچ کس توانایی رفع تمام نیازهای خود را ندارد. ← به این دلیل در جوامع تقسیم کار صورت گرفت و نتیجه‌ی

آن ← شغل‌های گوناگون شکل گرفت.

شغل‌ها و فعالیت‌های اقتصادی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: کشاورزی، صنعت و خدمات.

توزیع در کلمه به معنای پخش کردن است. توزیع فرایندی است که میان تولیدکننده و مصرف‌کننده ارتباط برقرار می‌کند. تولیدکنندگان برای فروش محصولات خود سعی می‌کنند بازارهای مصرفی را بیابند یعنی بفهمند در کجا محصولشان مصرف بیشتری دارد. اغلب واحدهای تولیدی از افراد یا مؤسساتی جهت توزیع محصولات خود پیدا می‌کنند.

از زمان ساخت اولین شهرهای ایران، بازار یکی از ارکان مهم شهر در ایران بوده است. در گذشته بازارها را در مکان‌های پر جنب و جوش و در کنار دروازه‌ی شهرها بنا می‌کردند. بازارها علاوه بر آن که مکان داد و ستد بودند در امور اجتماعی از قبیل جشن‌ها، سوگواری‌ها و یا اعتراضات نقش مهمی داشتند. در اعتراضات مردم در بازار جمع می‌شدند یا بازاریان مغازه‌های خود را تعطیل می‌کردند.

فروشنده‌ای که می‌خواهد مال حلال داشته باشد باید از کم‌فروشی و گران‌فروشی پرهیز کند.

^۱ نیاز چیزی است که بدون آن زندگی ناممکن یا سخت است مانند پوشاک ولی خواسته چیزی است که دوست داریم داشته باشیم.
^۲ هر محصولی که نیاز یا خواسته‌ای از انسان را بر طرف می‌کند و برای فروش تولید شده باشد.

«وای بر کم‌فروشان، آنها که وقتی چیزی را با پیمانۀ یا وزن از مردم میگیرند؛ کاملاً حق خود را میگیرند؛ ولی وقتی چیزی را تحویل مردم میدهند در پیمانۀ و وزن کمتر میدهند. آیا آنها عقیده ندارند که بعد از مرگ زنده خواهند شد و به روز بزرگ رستاخیز ایمان ندارند...»

سوره مطففین آیه ۱

درس هشتم: مصرف

شما زمانی که محصولی را مصرف می‌کنید، مصرف‌کننده هستید.

الف) حقوق مصرف‌کننده

مصرف‌کنندگان حقوقی دارند. برای مثال خریدن کالای سالم و بدون نقص حق مشتری است از جمله کارهایی که برای رعایت و احترام به حقوق مصرف‌کننده انجام میشود میتوان به ۱- تصویب قوانین و مقررات، ۲- برچسب مشخصات کالا و ۳- برچسب استاندارد اشاره کرد. (۳مورد از حقوق مصرف‌کننده)

۲- تولیدکنندگان موظف هستند مشخصات کالای تولیدی خود را روی کالا بنویسند. به این برچسب مشخصات کالا گفته می‌شود.

۳- استاندارد کلمه‌ای انگلیسی به معنای نمونه قابل قبول است. تولیدکننده هر کالایی باید یک سری معیارهایی را در تولید محصول خود رعایت کند که به آن استاندارد می‌گویند. در ایران مؤسسه‌ای به نام مؤسسه‌ی استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران وجود دارد. تولیدکنندگان جهت آزمایش معیارهای استاندارد محصولات خود را به این مؤسسه می‌فرستند تا در صورت تأیید، علامت استاندارد را بر روی کالاهای خود درج کنند.

ب) مسئولیت‌های مصرف‌کننده

مصرف‌کننده همانطور که حقوقی دارد، مسئولیت‌هایی هم دارد. مسئولیت مصرف‌کننده، مصرف درست است. گفتیم که مصرف یعنی استفاده از کالا و خدمات به منظور رفع نیازها. این چیز بدی نیست؛ اما باید از مصرف‌گرایی پرهیز کرد. مصرف‌گرایی یعنی خرید کالاهایی که مورد نیاز ما نیست. برای مثال عوض کردن هر ساله وسایل خانه.

از نظر دین اسلام، تولید و مصرف کالا برای رفع نیاز انسان است تا او بتواند به کارهای مهمتر پردازد. به همین دلیل اسراف و ریخت و پاش گناهی نابخشودنی است.

«إِنَّ الْمُبْدِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ»

«همانا ریخت و پاش کنندگان دوستان شیاطین هستند.»

سوره اسراء آیه ۲۷

امام سجاد علیه‌السلام در صحیفه سجادیه در یکی از دعاهاى خود مى‌فرمایند:

«خداوندا، راههای صحیح مصرف و اندازه نگه داشتن در معیشت را به من تعلیم فرما و به لطف خود مرا از تبدیر دور کن»

در جوامع امروز مصرف‌گرایی به شدت به محیط زیست آسیب زده‌است.

خدمات: مشاغلی که در آنها کالایی تولید نمی‌شود ولی خدمتی ارائه میشود مثل آتش‌نشانی، معلمی، پزشکی و ...

صنعت: تغییر دادن مواد اولیه در کارخانه یا کارگاه به منظور تولید کالا.

سرگذشت پول

مبادله‌ی کالا با کالا ← مبادله با کالاهای واسطه‌ای ← مبادله با پول فلزی (سکه) ← مبادله با پول کاغذی (اسکناس) ← مبادله با کارت‌های اعتباری

ریخت و پاش. مترادف اسراف

فصل پنجم: محیط زندگی خود را بشناسیم

درس نهم: من کجا زندگی می‌کنم؟

هر مکانی ویژگی‌هایی دارد که به ویژگی‌های طبیعی و ویژگی‌های انسانی تقسیم می‌شود.

← ویژگی‌های طبیعی: موقعیت جغرافیایی، نوع آب و هوا، ناهمواری‌ها و ...

← ویژگی‌های انسانی: جمعیت، زبان، سواد و ...

دانش جغرافیا به ما کمک می‌کند ویژگی‌های مکان‌ها و روابط بین ویژگی‌ها را بشناسیم.

جغرافی‌دانان از ابزارها و وسایل گوناگونی برای مطالعه مکان‌ها استفاده می‌کنند.

◀ یکی از این وسایل، نقشه است. نقشه، تصویری افقی از سطح زمین است که به نسبت مورد نیاز کوچک شده است. این نسبت در خطی با نام مقیاس خطی که در زیر هر نقشه آمده است مشخص می‌شود.

◀ یکی دیگر از این وسایل، عکس است. عکس‌ها چند نوع هستند: عکس‌های معمولی (توسط دوربین و از پدیده‌های طبیعی و انسانی)، عکس‌های هوایی (با دوربین‌های نصب شده در هواپیما برای تهیه نقشه)، عکس‌های ماهواره‌ای (توسط ماهواره‌ها).

◀ از دیگر وسایل جغرافی‌دانان می‌توان به کره‌های جغرافیایی، کتاب‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها و اینترنت اشاره کرد.

* به چگونگی استفاده از مقیاس‌های خطی نقشه‌ها در صفحه‌ی ۴۵ کتاب درسی، توجه کنید! سوال خیز است!!

* اطلس: مجموعه‌ای از نقشه‌ها که در یک کتاب جمع‌آوری شده باشد.

درس دهم: ایران، خانه‌ی ما

ایران ۱,۶۴۸,۱۹۵ کیلومتر مربع مساحت دارد. در سال ۱۳۹۰ ایران، ۷۵ میلیون نفر جمعیت و بیش از ۱۳ هزار شهر و ۵۰ هزار روستا داشته است. برای اداره‌ی بهتر کشور، ایران را به استان‌هایی تقسیم کرده‌اند که توسط استانداری خود اداره می‌شوند. هر استان هم به شهرستان‌ها تقسیم می‌شود. اداره هر شهر توسط شهرداری آن شهر انجام می‌شود.

کشور ← استان (استانداری) ← شهرستان ← شهر (شهرداری)

* بیشتر جمعیت ایران در شهرها زندگی میکنند؛ جمعیت روستا نشینان نیز بیشتر از عشایر است.

* روستاها توسط شورای اسلامی روستا که توسط مردم انتخاب میشوند، اداره میشود.

از فعالیت‌های شهرداری‌ها می‌توان به احداث و تعمیر خیابان‌ها، نظافت شهر، نظارت بر ساخت و ساز، ایجاد فرهنگسراها و نظارت بر حمل و نقل عمومی نام برد.

پروانه ساختمان: نظارت بر ساخت و سازها یعنی اگر افراد بخواهند ساختمانی برای محل سکونت یا کسب و کار خود بسازند باید از شهرداری «پروانه ساختمان» بگیرند.

عوارض نوسازی: شهرداری برای انجام این فعالیت‌ها (اون بالا!) پول زیادی هزینه می‌کند. بخشی از این پول توسط شهرنشینان در قالب عوارض نوسازی که به صورت سالیانه پرداخت می‌شود تأمین می‌شود.

اشکال زمین در ایران

الف) نواحی مرتفع و بلند:

* شمال:

۱- کوه‌های آذربایجان در شمال غربی ایران

۲- رشته کوه البرز در شمال ایران: این رشته کوه مانند دیواری دریای خزر را از قسمت‌های داخلی کشور جدا می‌کند. در دامنه‌های شمالی رشته کوه البرز که رو به دریای خزر است، برف و باران می‌بارد و پوشیده از جنگل‌های انبوه است. دامنه‌های جنوبی آن بدون رطوبت است و فقط در زمستان برف و باران دریافت میکند و پوشش گیاهی کمتری دارد. ارتفاعات البرز مانع از عبور ابرهای باران‌زای ناشی از تبخیر آب خزر شده و دامنه‌های جنوبی از ریزش باران و برف محروم‌اند.

۳- کوه‌های خراسان در شمال شرقی ایران

* غرب:

- رشته کوه زاگرس: جهت آن شمال غربی - جنوب شرقی است. / در دامنه‌های شمال غربی، بارش فراوان است. / هر چه به سمت دامنه‌های جنوب شرقی برویم از مقدار بارش‌ها کاسته میشود.

* مرکز و جنوب شرقی: کوه‌های بلند و پراکنده

ب) نواحی پست و هموار

* دشت‌ها ← برخی از دشت‌ها به علت داشتن خاک مساعد و آب و هوای مناسب، حاصل‌خیزند.

* جلگه‌ها ← زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی

* کوهپایه‌ها ← زمین‌هایی که از یکسو به کوه‌ها و از سوی دیگر به دشت‌ها میرسند. / حاوی علفزارهای مناسب برای استفاده به عنوان چراگاه

ایران در جنوب غربی قاره آسیا واقع شده است.

فصل ششم: از زیستگاه‌های ایران حفاظت کنیم

درس یازدهم: تنوع زیستگاه‌های ایران

همانطور که فهمیدید، ایران زیستگاه‌های مختلف دارد. به منطقه بزرگی که در آن مجموعه‌ای از گیاهان و جانوران خاص زندگی می‌کنند، زیستگاه (زیست‌بوم) می‌گویند. یکی از مهمترین عواملی که موجب گوناگونی یا تنوع زیستگاه‌ها در کشور ما شده است، تنوع آب و هوایی در کشور ماست.

مهم‌ترین عناصر آب و هوا، دما و بارش است؛ با اندازه‌گیری این دو می‌توان به آب و هوای آن منطقه پی برد؛ دما و بارش را با نمودار نشان می‌دهند.

میران دمای هوا را با رنگ قرمز و نمودار خطی نشان می‌دهند. میزان بارش را با رنگ آبی و نمودار ستونی نشان می‌دهند. ایران را به چهار منطقه آب و هوایی تقسیم می‌کنند:

۱- ناحیه معتدل و مرطوب خزری (بین کوه‌های البرز و دریای خزر)

- بارندگی در تمام سال (مرطوب‌ترین ناحیه آب و هوایی)
- زمستان و تابستان معتدل
- جنگل‌های انبوه

- عدم نیاز به آبیاری محصولات و کشت به صورت **دیم (یعنی با آب باران)** جز برنج (نیاز به آبیاری دارد).

۲- ناحیه معتدل و نیمه خشک کوهستانی

- برف زیاد در زمستان و یخبندان
- زمستان سرد و تابستان معتدل و خشک (۹ ماه از سال، بارانی و سه ماه، خشک)
- امکان زراعت به صورت دیم
- مراتع و جنگل‌ها در ارتفاعات

۳- ناحیه گرم و خشک داخلی

- شمال نواحی مرکزی و داخلی ایران
- اختلاف دمای شب و روز
- تابستان گرم
- فقر پوشش گیاهی (تنها دارای گیاهان خشکی‌پسند نظیر تاغ و گز و بوته‌ی خاردار!) و کمبود بارش

۴- ناحیه گرم و شرجی سواحل جنوب (دقت کنید! این ناحیه‌ی جزء نواحی خشک ایران است!)

- در کناره‌های خلیج فارس و دریای عمان (از جلگه‌ی خوزستان تا بند چابهار)
- تابستان بسیار گرم و زمستان ملایم
- **هوای مرطوب و باران بسیار کم**

درس دوازدهم: حفاظت از زیستگاههای ایران

به طور کلی، مهمترین عاملی که موجب شده است برخی از گونه‌ها برای همیشه از بین بروند یا برخی از گونه‌ها در معرض خطر قرار بگیرند، فعالیت‌های نادرست انسان‌ها بوده است.

برخی تهدیدات برای جنگل‌ها:

- ۱- شکار
- ۲- زباله
- ۳- آلودگی هوا

دلایل حفاظت از زیستگاه‌ها:

- سپاسگزاری از نعمات خداوند
- لذت بردن از عالم آفرینش
- حق حیات موجودات دیگر
- وابستگی موجودات به یکدیگر: زنجیره‌ی غذایی (به هم خوردن تعادل زیستی در نتیجه‌ی نابودی یک گونه‌ی گیاهی یا جانوری)
- فواید گیاهان و جانوران

مهمترین وظیفه **سازمان حفاظت از محیط زیست**، مراقبت از زیستگاه‌های طبیعی کشور و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن‌ها است. محیط‌بانی یکی از مشاغل مهم در این سازمان است؛ محیط‌بان مسئول اجرای قوانین و مقررات محیط زیست در یک منطقه هستند.

سازمان حفاظت محیط زیست، برخی از مناطق کشور را که در آنجا حفظ و تکثیر نسل جانوران یا گیاهان اهمیت خاصی دارد، به عنوان **منطقه حفاظت شده** اعلام میکند. این منطقه ممکن است جنگل یا مرتع یا دشت و کوهستان باشد. (برای مثال جنگل‌های حرا در خلیج فارس و دشت ارژن در فارس و اُسترانکوه در لرستان از مناطق محافظت شده در ایران هستند.)

اصل ۵۰ قانون اساسی: در جمهوری اسلامی ایران، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی میگردد و... .

فصل چهارم: جمعیت و منابع

درس سیزدهم: جمعیت ایران

بر طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، کشور ما ایران ۷۵ میلیون نفر جمعیت داشته است. ایران در بین کشورهای همسایه خود، کشوری نسبتاً پرجمعیت است.

جمعیت را به گروه‌های سنی متفاوتی تقسیم می‌کنند:

۶۵ سال به بالا	۲۵ سال تا ۶۵ سال	۱ تا ۲۵ سال
سالمنان	بزرگسالان	کودکان و نوجوانان

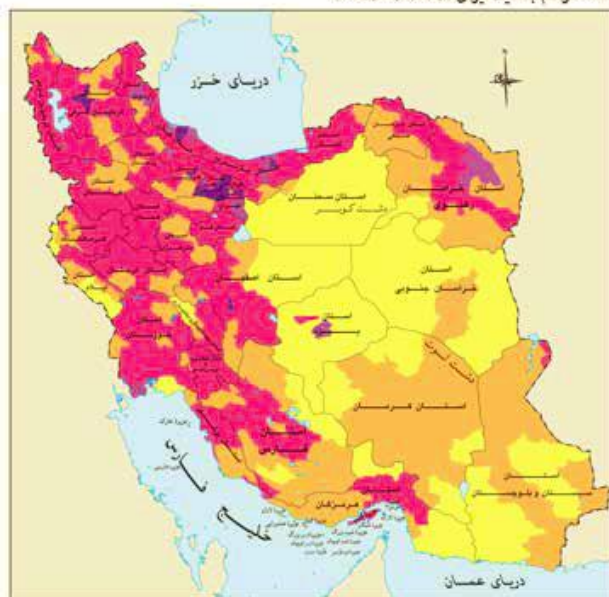
← در برخی کشورها نظیر سوئیس و دانمارک، زاد و ولد کمتر از مرگ و میر شده است و این کشورها به اصطلاح با **رشد منفی جمعیت** روبرو هستند.

وقتی رشد جمعیت منفی می‌شود کشورها با مشکلات مهمی روبرو می‌شوند. در این کشورها با کم شدن زاد و ولد، جمعیت جوان کاهش و تعداد سالمنان افزایش می‌یابد و جامعه از نیروی جوان که می‌تواند کار کند و با فعالیت‌های اقتصادی و آموختن علم به پیشرفت کشور کمک کند، محروم می‌شود.

در ایران، مرکز آمار ایران مسئولیت سرشماری را برعهده دارد.

در بعضی مکانها، جمعیت کمتر و در برخی جاها جمعیت بیشتری زندگی می‌کنند. به نسبت افرادی که در یک مکان زندگی می‌کنند، تراکم جمعیت آن مکان می‌گویند.

نقشه تراکم جمعیت ایران (بر مبنای سرشماری ۱۳۸۵)

$$\frac{\text{جمعیت}}{\text{مساحت}} = \text{تراکم جمعیت}$$

تراکم جمعیت کشور ما در سال ۱۳۹۰ برابر ۴۹.۱ بوده است.

عوامل موثر بر تراکم کم جمعیت: کمبود بارندگی، آب و هوای خشک، خاک های نامساعد و شور. (مانند نواحی داخلی ایران نظیر دشت کویر و لوت)

نواحی دارای تراکم جمعیتی بالا در ایران (به ترتیب و با ذکر علت تراکم بالا):

- ۱- تهران (پایتخت و تجمع امکانات و سازمان های دولتی) ← ۲- جلگه های کناره ی دریای خزر (باران کافی، آب فراوان، هوای معتدل و خاک حاصلخیز). ← ۳- خوزستان (داشتن معادن و ذخایر نفت و گاز) و ۳- کوهپایه های البرز و زاگرس و دشت های حاصلخیز (خاک حاصلخیز، بارندگی کافی)

پرتراکم ترین منطقه در ایران تهران است.

درس چهاردهم: منابع آب و خاک

آب یک منبع حیاتی و یک نعمت بزرگ الهی است و همه ی موجودات زنده به آن نیاز دارند. به طور کلی آب مورد نیاز انسان از آبهای سطحی (رودها) یا آبهای زیرزمینی (چاه، چشمه و قنات) تأمین می شود. میانگین بارش سالانه ی کشور ما حدود ۲۳۰ میلی متر است.

اغلب رودهای دائمی و پرآب ایران از کوه های البرز و زاگرس سرچشمه میگیرند.

رودهای پرآب ایران چون از شیب تند کوهستانی جاری میشوند قابل کشتیرانی نیستند و فقط در بخشی از رود کارون میتوان کشتیرانی کرد.

به مکانی که رود به آن می ریزد حوزه آبریز می گویند. رودهای ایران به سه حوزه آبریز ۱- **دریای خزر**

(رودهایی که از البرز سرچشمه میگیرند و به خزر میریزند) ۲- **خلیج فارس و دریای عمان** (رودهایی که از زاگرس یا کوه های پراکنده ی داخلی سرچشمه میگیرند) و همچنین ۳- **حوزه ی آبریز داخلی** (رودهای فصلی که به دریاچه ها و باتلاق های داخلی و یا زمین های اطراف خود نفوذ میکنند) تقسیم می شوند.

در گذشته در اغلب مناطق کشور ما، ب را در آب انبار ها ذخیره میکردند. در آن زمان آب تصفیه شده و لوله کشی وجود نداشت امروزه در همه شهر ها و بیشتر روستا ها آب لوله کشی وجود دارد.

خاک چگونه تشکیل می شود؟ خاک، لایه ی نازکی از پوسته ی زمین است که از خرد شدن سنگها پدید آمده

است. خاک طی زمان طولانی با توجه به عواملی مانند سنگها، آب، دمای هوا و موجودات زنده یک منطقه تشکیل میشود. بنابراین هر نوع خاک مواد معدنی خاصی دارد که انواع مختلف خاک ها را تشکیل می دهد. در کشور ما در جلگه ها و اطراف رودها و برخی کوه پایه ها، خاک های حاصلخیزی وجود دارد که مواد آلی و معدنی مناسب دارند. به عکس، خاک برخی مناطق مرکزی، داخلی یا جنوبی کشور به علت وجود نمک یا آهک در خاک، برای کشاورزی مناسب نیست. در این مناطق به علت خشکی هوا و کمبود بارندگی، **هوموس** (= گیاخاک، باقیمانده ی اجساد گیاهان و جانوران که در خاک وجود دارد و موجب حاصلخیزی است. خاک دارای هوموس، تیره است.) خاک بسیار کم است.

فصل هشتم: گردشگری در ایران

درس پانزدهم: گردشگری چیست؟

به کسانی که محل زندگی خود را به طور موقت ترک می‌کنند، گردشگر می‌گویند.

اهداف گردشگری: زیارت، بازدید از نمایشگاه‌های علمی، طبیعت‌گردی

«... ای پیامبر به بندگان بگو در زمین سفر کنید تا از عاقبت کسانی که قبل از شما بودند آگاه شوید»

سوره روم، آیه ۴۲

اهمیت گردشگری:

- گردشگری باعث افزایش اطلاعات گردشگر می‌شود.

- گردشگری باعث ایجاد شغل می‌شود.

دو نوع نقشه برای گردشگری وجود دارد: نقشه گردشگری که در آن مکان‌های مهم شهر مشخص شده است و نقشه راه‌ها که جاده‌ها در آن مشخص شده‌اند.

درس شانزدهم: جاذبه‌های گردشگری ایران

زیارتی:

مساجد: مسجد گوهرشاد شیراز، مسجد امام و شیخ لطف الله اصفهان و مسجد جامع یزد

مرقد امامان و امام زادگان: مرقد امام رضا (ع) در مشهد که در صحن آن افرادی از قبیل شیخ بهایی و علامه محمدتقی جعفری نیز دفن شده‌اند. شامل کتابخانه، موزه قرآن و موزه سکه است. از اشیای مهم در این موزه‌ها می‌توان به قرآن‌های نفیس به خط ائمه، اولین سنگ مرقد امام رضا (ع)، سکه‌ها و کتیبه‌های نفیس اشاره کرد. هر ساله ۱۷ میلیون زائر به مشهد وارد می‌شوند.

تاریخی: ایران جاذبه‌های گردشگری زیادی دارد که برخی میراث جهانی^۱ هستند. علاوه بر گردشگران برخی پژوهشگران نیز به دیدن این آثار علاقه‌مند هستند.

^۱ سازمان یونسکو که یک سازمان جهانی است، بناهای تاریخی یا آثار بسیار ارزشمند را که بی‌همتا یا استثنایی هستند به عنوان میراث فرهنگی جهانی اعلام می‌کند؛ یعنی علاوه بر کشور ی که این اثر در آن وجود دارد، کشورهای دیگر جهان نیز وظیفه دارند برای حفظ آن اثر یا مکان بکوشند.

طبیعت گردی: طبیعت گردی یکی از انواع گردشگری، گردش و استراحت یا مطالعه و تحقیق در مکان‌های طبیعی چون کوه‌ها، غارها، چشمه‌های آب معدنی و بیابان‌ها و جنگل‌ها و پناهگاه‌های حیات وحش و روستاهای زیباست. برخی مکان‌های ایران میراث زیستی جهانی^۱ هستند.

مردم ایران تابستان‌ها به شمال کشور و زمستان‌ها به جنوب کشور سفر می‌کنند.

جهت آسیب نرسیدن به محیط زیست برنامه‌های مختلفی اجرا می‌شود از قبیل پارک‌های ملی که اعمالی از قبیل شکار، بوتی‌کنی و چرای دام‌ها در آن‌ها ممنوع است.

^{۱۱} یونسکو مکان‌هایی مانند جنگل، کوه، صحرا یا گونه‌هایی از گیاهان و جانوران را که پدیده‌های ب‌ینظیر طبیعی باشند به عنوان میراث زیستی جهانی اعلام می‌کنند یعنی اینها به همه انسان‌های زمین تعلق دارند و همه باید برای حفظ آن بکوشند.